

Кузнєцова О. О.

ОСОБЛИВОСТІ ФІЛОСОФСЬКИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЛОУРЕНСА КОЛЬБЕРГА У ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТАХ МОРАЛІ І ПЕДАГОГІКИ

Розглянуто критичні зауваження щодо теорії морального і освітнього розвитку людини, створеної американським філософом-моралістом Лоуренсом Кольбергом. Зроблено висновок про неприциповість висловлених зауважень.

Ключові слова: моральний розвиток особистості, справедливість, турбота, відповідальність, теорія навчання і виховання, гендерні аспекти.

Запропонована Кольбергом теорія морального розвитку і виховання практично одразу після свого обговорення в наукових колах потрапила під критичний аналіз з боку соціальних психологів та філософів. Критика (від фр. *critique* з дав.-гр. *κρίτική τέχνη* – мистецтво розбирати, судити) – розгляд і оцінка когось, чогось із метою виявлення та усунення вад, хиб. Чи є теорія Кольберга продуктивною, тобто стійкою стосовно випадів опонентів? Треба зауважити, що відповідаючи на це запитання, ми повинні зрозуміти, наскільки критично ми вважаємо певне вчення продуктивним чи непродуктивним. Знову ж таки, ставиться під сумнів нейтральність позиції. Існують причини для сумніву з приводу того, що будь-яка теорія чи критика може бути справді нейтральною. Але філософ може досліджувати вчення за певним алгоритмом, аби виявити, чи є воно продуктивним або ж намагається захистити лише власні постулати.

Щодо теорії Кольберга, по-перше, не кожен захоплювався його концепцією посттрадиційної моралі. Хоган (1973, 1975), наприклад, відчував, що небезпекою для людей є ставлення їх власних принципів вище за суспільство і закон [1]. По-друге, деякі стверджували, що стадії Кольберга є хибними з точки зору культури. Наприклад, Сімпсон (1974) стверджував, що Кольберг розвинув модель стадій, яка базується на західній філософській традиції і далі застосував цю модель до не західних культур, без урахування ступеня різноманітності їх моральних світоглядів. По-третє, виникало запитання щодо того, чи стадії віддають належне розвитку моралі у багатьох традиційних *сільських* культурах. Дослідники вважають, що сільські жителі зупиняють на третій стадії, але, мабуть, продовжують розвивати моральні принципи у напрямках, які стадії Кольберга охопити не в змозі. По-четверте, “лише суспільний” підхід спровокував питання серед декількох колег Кольберга. Зокрема, Реймер та ін. цікавилися, чи не практикує Кольберг, явно заохочуючи студентів розглядати себе як суспільство, форму ідеологічної обробки.

Опрацювавши потужний масив критичної інформації, що була

висловлена на адресу дослідника, всі зауваження ми умовно розділили на три групи. Перша – це критика гендерних аспектів його теорії. Друга – культурних. Третя – власно філософських. Метою нашої публікації є розгляд першої групи зауважень, а саме критики гендерних аспектів теорії Кольберга.

Головним критиком теорії Кольберга з точки зору її *гендерного підходу* була Керол Гіліган (Carol Gilligan) – колишня учениця Лоуренса Кольберга. Зауважимо, що останній став основним її опонентом з позиції універсальної моралі справедливості після виходу в світ книги Гіліган “Іншим голосом: психологічна теорія й розвиток жінок” [2].

Предметом досить значного та палкого диспуту стали стадії зрілого рівня, а конкретно, відсутність в експериментальних програмах Кольберга дівчат та жінок. Нагадаємо, що саме в цей час (70-і роки минулого століття) на Заході поширився феміністський рух. Причому в Америці це був агресивно-войовничий рух, що заперечував взагалі роль чоловіка в житті жінки. Для порівняння одразу напрошується влучна характеристика цього явища українським літературознавцем Соломією Павличко (1958–1999): “ Я не хочу боротьби чи війни статей і не проповідую їх. Просто вважаю, що суспільство має будуватися на справедливих засадах. У всьому. Звичайно, цікавіше займатись інтелектуальними питаннями, аніж варити їсти, прати, бігати на купівлю. Та це цікавіше не лише чоловікам, але й жінкам. Тому: чому б не поділити нецікаві заняття справедливо навпіл? Я думаю, це і називається фемінізмом” [3].

Поставити під сумнів теорію Кольберга К. Гіліган змусило відкриття того, що його дослідження показали – середньостатистичний чоловік досягає четвертої стадії, в той час як середньостатистична жінка досягає лише третьої. Гіліган стверджувала, що стадії морального розвитку були розроблені на основі упередженої інформації, оскільки не враховувались, крім поняття справедливості, такі значимі поняття, як турбота, чуйність та відносини. Вона описала так званий інший поклик у моральних судженнях, і оскільки такий поклик був відкритий під час проведення опитувань представниць жіночої статті, то він швидко почав асоціюватися із жінками. Моральне судження на основі “ іншого поклику” ґрунтується на увазі до почуттів (емоційний аспект) та до речей (матеріальний аспект), що визначають якість життя. Моральні судження в теорії Кольберга приділяють мало уваги почуттям і якості життя, залишаючи їх поза сферою моралі.

Причину труднощів у встановленні спрямованості й критеріїв жіночого морального росту Гіліган бачила у переважній орієнтації психологів на маскуліну модель розвитку, яку ототожнюють з моделлю людського розвитку взагалі. Маскуліність характеризується усвідомленням власної автономії, що проявляється в незалежності суджень, у їхній неупередженості,

непідвладності почуттям, конкретним ситуаціям, у підпорядкуванні універсальним принципам людського існування. Плин духовного життя жінок визначається зовсім іншими ознаками: небажанням судити вчинки інших людей, релятивністю суджень у їх ситуативній та емоційній обумовленості. Відхилення жіночого розвитку від маскуліної моделі вважається відхиленням від норми, тому нездатність жінок відповідати їй оцінюється як нездатність до розвитку. Гіліган у цій невідповідності бачить не проблематичність здатності жінок до розвитку, а проблематичність правомірності зведення маскуліної моделі в абсолютну норму. З її точки зору, процес морального розвитку є переплетенням двох різних шляхів, обумовлених чоловічим і жіночим типами розвитку, які мають свої унікальні критерії, ціннісні орієнтири, засоби розв'язання моральних проблем.

Ознаками цієї унікальності, на думку Гіліган, є 1) особливості мови, якою люди говорять про своє життя, 2) індивідуальне бачення свого буття, 3) прояв особистої активності. Ці особливості можна виявити через бесіду з людиною, прислухаючись до неї, аналізуючи її відповіді на питання про мораль й самість, досвід вирішення моральних конфліктів, життєвий вибір тощо. Свою концепцію Гіліган будує і обґрунтовує на основі 1) даних, отриманих в результаті інтерв'ю різних людей, 2) праць фахівців із психології розвитку – Е. Еріксона, Л. Кольберга, Ж. Левер, Дж. Г. Міда, Ж. Піаже, З. Фрейда та інших, 3) літературних текстів.

Джерело розходження в психологічному розвитку чоловіків і жінок Гіліган вбачала в особливості процесу формування статевої ідентичності у дітей. Оскільки статева ідентичність формується до трьох років (у цей час саме мати (зазвичай) доглядає за дитиною) – цей процес у хлопчиків пов'язаний з усвідомленням своєї протилежності матері. Особистісний розвиток та світ активності уявляється хлопчикам і чоловікам у вигляді супідрядності зв'язків, ієрархії відносин, вершиною якої є *автономія*. У зв'язку із цим, головна моральна проблема для чоловіків складається в захисті фундаментальних прав особистості на життя й самореалізацію, що логічно зважується на основі моралі справедливості й проговорюється мовою права, невтручання, законності.

Фундаментальна моральна проблема для жінок має іншу природу, оскільки статева ідентифікація дівчаток протікає на тлі нерозривного зв'язку з матір'ю, ототожнення себе з нею. Особистісний розвиток визначається усвідомленням значимості взаємозв'язку між людьми. Тому світ жінок – це мережа взаємин, бажане місце в ньому – центр, а головна моральна проблема – збереження взаємин, розширення й зміцнення взаємозалежності через включення якомога більшої кількості людей у сферу своєї *турботи*. Ця проблема зважується на основі моралі любові й турботи, а формулюється мовою егоїстичності й відповідальності. Предметом

морального розвитку стає зміна усвідомлення відносин між іншим і собою.

Для демонстрації послідовності жіночого розвитку Гіліган знаходить глобальну моральну проблему, яку жінки, по-перше, самостійно вирішують з точки зору моралі, а по-друге, мають можливість говорити про неї (на своїй особливій моральній мові) – це проблема абортів і способів контрацепції, за допомогою яких жінка одержала можливість встановлювати контроль над народжуваністю.

На початку 70-х років в суспільному житті США почалися дискусії про право жінок робити аборти. Ця тема викликала в той час безліч суперечок. Верховний суд США в 1973 р. визнав за ними це право, ухваливши рішення щодо справи “Роу проти Уайд”, але низка організацій і багато громадян виступили із протестом, у тому числі католики, консервативні політики, служителі церкви. Виникла реальна дилема, яку необхідно було вирішити. Більша частина громадян дорівнювала аборт до вбивства незалежно від обставин, за яких він був зроблений. Вони були готові підтримати згодних з ними політиків і виступити проти тих, хто відстоював право жінки на переривання вагітності. Прихильники й противники абортів влаштовували ходи й демонстрації, що стали частиною “ політичного пейзажу” тодішньої Америки.

До цього часу “випадки зачаття й дітонародження могли контролюватися тільки помірністю, у якому їхні сексуальні потреби або заперечувалися, або приносилися в жертву” [2, с. 68]. Така жертвність спричиняла підпорядкування жінок в інтелектуальних, моральної сферах. Гіліган погоджується із Фройдом, коли він пов’язує “ безсумнівну інтелектуальну неповноцінність більшості жінок” з “ гальмуванням думки, обумовленим сексуальним придушенням” [2, с. 68]. І саме звільнення від залежності дозволяє жінкам висловлювати судження власним голосом, вирішуючи проблему, що зачіпає і її, і іншого, а дослідникові, ґрунтуючись на цих судженнях, вивести унікальну послідовність морального розвитку.

Автор “ Іншого голосу” виявляє три шаблі розвитку *моралі турботи*. На першому шаблі турбота жінки концентрується на собі при усвідомленні розриву відносин між нею та іншим. Потім – перехідна фаза, де попередня позиція критикується за еґоїстичність і народжується нове розуміння відносини між іншим і собою, що характеризується відповідальністю й турботою про інших (другий шабель). Турбота про інших тут ототожнюється з повним підпорядкуванням своєї самості потребам іншого, із самопожертвою. Причому єдина людина, що виключається зі сфери турботи, – сама жінка, що турбується про інших.

Якщо на першому шаблі ситуація вибору не усвідомлюється й розуміння того, як варто було б розв’язати проблему, ототожнюється з тим, як хотілося б це зробити з метою власного виживання, то на другому шаблі

ситуація вибору усвідомлюється, хоча лише на третьому щаблі “ рішення зробити аборт розглядається як “серйозний” вибір, що зачіпає і себе, і іншого” [2, с. 94]. Відповідальність на другому щаблі повністю береться жінкою на себе, і вибір відбувається винятково на користь іншого. Характерною тут є конвенціональність суджень. Саме такий образ моральності в психологічних теоріях ототожнюється з образом жінок.

У схемі Гіліган при переході на третій, вищий щабель морального розвитку абсолютність вимоги не шкодить іншому змінюється більш складною (порівняно з другим) вимогою турботи, що “розширюється від паралізуючої вимоги не шкодити іншим до вимоги діяти відповідально стосовно себе й інших й, таким чином, підтримувати зв’язок” [2, с. 149]. На цьому щаблі усвідомлюється необхідність відповідальності не тільки за турботу про іншого, але й за реалізацію своєї самості. У такому випадку принцип турботи стає самостійно прийнятим універсальним принципом судження, звільненим від конвенціональності, але таким, що зберігає психологічну й ситуативну контекстуальність. Моральна ж проблема ставиться як проблема обмеження відповідальності за себе й за іншого в конкретних обставинах, у взаєминах з конкретними людьми й ніколи не втрачає своєї напруги.

У відмові від абсолютних суджень Гіліган бачить моральну чинність жінок, що свідчить про їхню здатність бути чуйними, уважними до потреб конкретних людей, з якими вони безпосередньо зв’язані, що й обумовлює релятивність їхніх суджень.

На думку автора “Іншого голосу”, сходження на вищі щаблі й чоловічого, і жіночого розвитку характеризується зближенням двох типів моралі, і тоді усвідомлення жінками своїх прав стримує саморуйнівний потенціал жертвовної моралі, а усвідомлення чоловіками своєї відповідальності перед близькими людьми коректує потенціал байдужості моралі справедливості й повертає увагу з логіки морального вибору на його реальні наслідки. У такому випадку ідеал моральної зрілості виявляється комплементарним сполученням двох різних, але пов’язаних між собою перспектив. Подібний підхід до розуміння людського розвитку, згідно з К. Гіліган, може привести до більше плідного погляду на людське життя” [2, с. 174].

Ідеї К.Гіліган, висловлені в книзі “Іншим голосом. Психологічна теорія й розвиток жінок”, були сприйняті як виклик існуючим психологічним теоріям морального розвитку і розгорнули серйозну дискусію між прихильниками її точки зору та опонентами. Як ми зазначали вище, головним опонентом був Кольберг з мораллю справедливості, що заснована на визнанні рівності всіх людей у правах. Це визнання фіксується в універсальних принципах. Наприклад: “поважай право кожної людини на самореалізацію”; “поважай

право кожної людини на життя” та інші. Мораль справедливості забезпечує взаємодію людей, які не перебувають в безпосередніх відносинах. У зв'язку із цим, у даній взаємодії люди з'являються один перед одним як якісь абстракції, звільнені від конкретних характеристик.

Як вважає Лоуренс Блюм, автор статті “Гіліган і Кольберг: значення для моральної теорії”, моральний суб'єкт в контексті моралі справедливості розуміється як автономний раціональний суб'єкт, що діє справедливо по відношенню не до конкретних людей, а до “носіїв морально значимих, але цілком загальних і повторюваних характеристик” [4, с. 477]. У цьому сенсі мораль справедливості є позаперсональною і безсторонньою, основне моральне відношення тут – “відношення до самої моралі, до морально правильної дії й принципу; моральне реагування стосовно інших людей опосередковано вірністю цим принципам” [4, с. 477].

На відміну від моралі справедливості, мораль турботи (що її пропонує Гіліган) – це мораль індивідуальних відносин. Вона заснована на почутті безпосереднього зв'язку між людьми, що передують моральній переконаності в правильному й неправильному, у моральних принципах. Скажімо, відношення матері до дитини визначається не знанням універсальних принципів, а любов'ю й турботою про неї. Любов і турбота неможливі без розуміння потреб конкретної, не схожої на іншу людину, без “упередженого” відношення до неї. У цьому випадку якість моральної дії визначається здатністю до співпереживання, співчуття, емоційною чуйністю. Вимога з'ясування того, що немає однакових людей й однакових ситуацій, веде до відмови від універсалізації підстав моральної дії, до визнання того, що кожен вчинок у контексті моралі турботи неповторний. Від сваволі його оберігає припис враховувати особливості конкретних людей і конкретних ситуацій, які протистоять моральному суб'єктові як дані й визначають його дії.

Отже, в той час як вимоги моралі справедливості універсальні, безсторонні, абстрактні й для їхньої реалізації необхідні насамперед раціональні здібності, вимоги моралі турботи особливі, упереджені, конкретні, а їхнє здійснення неможливо без здатності емоційного співпереживання. Визнання якісної своєрідності моралі турботи, унікальності її ролі в людському житті веде до твердження, що мораль турботи може бути обґрунтована тільки на своїй власній основі, і тоді її обґрунтування стає важливим завданням для моральної філософії.

Висновки. Гіліган та її колеги взяли під сумнів теорію Кольберга й зазначили, що розподіл на стадії є упередженим, а насправді подання про взаємини в жінок і чоловіків протилежні. Вони вважали, що мораль у чоловіків базується на поданні про абстрактну справедливість, а жінка судить про моральність і думає насамперед про обов'язки й відповідальність. Однак незважаючи на палкі дебати, огляд досліджень

дозволяє зробити висновок, що такі гендерні розходження в моральних оцінках і судженнях насправді є незначними.

Використана література:

1. *Dianne K. Daeg de Mott Kohlberg's Theory of Moral Reasoning // Encyclopedia of Childhood and Adolescence / http: findarticles.com/p/articles/mi*
2. *Carol Gilligan. In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982.*
3. *Павличко Соломія. Фемінізм / передм. Віри Агеєвої. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. – 322 с.*
4. *Blum L. A. Gilligan and Kohlberg Implications for Moral Theory // Ethics 98 (1988).*

КУЗНЕЦОВА О. О. Особенности философских ориентаций Лоуренса Кольберга в гендерных аспектах морали и педагогики.

Рассмотрены критические замечания относительно теории морального и образовательного развития человека, созданного американским философом-моралистом Лоуренсом Кольбергом. Сделан вывод о непринципиальности выраженных замечаний.

Ключевые слова: моральное развитие личности, справедливость, беспокойство, ответственность, теория учебы и воспитания, гендерные аспекты.

KUZNECOVA O. O. Osobennosti philosophical orientations of Lourensa Kol'berga in the gendernykh aspects of moral and pedagogics.

The article focuses on the critical analysis of Lawrence Kohlberg's cognitive theory of moral development. Drawn conclusion on non-essential criticism of its gender aspects.

Keywords: character moral development, justice, care, responsibility, theory of moral education, gender aspects.

**Куліш Л. А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

**СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ З ПЕДАГОГІЧНОГО
WEB-ДИЗАЙНА В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ**

Для створення ефективного навчального інтернет-ресурса (НІР) потрібно включати в команду фахівця з педагогічного Web-дизайна.

Фахівець повинен знати, які існують особливості Web-дизайна. Вміти розробляти структуру сайту, а також оформлювати сайт.

Ключові слова: Інтернет-ресурс, сайт, освітній сайт, педагогічний Web-дизайн, Web-сторінка.

Початок ХХІ століття в Україні характеризується поступовим переходом від індустріального суспільства до інформаційного, в якому пріоритетне значення має інформатизація і її структурована форма. Це стосується основних сторін життя соціуму, і у зв'язку з цим змінюється парадигма всіх галузей людської діяльності, у тому числі і освіти, де цей процес передбачає